

Col·lecció Experiències de pensament crític a l'aula

Nº2 / novembre 2022

LA GRAN GUERRA

Conflictes armats i dimensió de
gènere en temps de pandèmia.
IES Ca n'Oriac

Mireia Mas Giménez, Marina Caireta Sampere i Ana Villellas Ariño

êc̃p̃ escola de
cultura de pau

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Aquesta guia ha estat finalitzada el novembre de 2022.

Autores:

Mireia Mas Giménez, Marina Caireta Sampere i Ana Villellas Ariño

Edició: Escola de Cultura de Pau de la Universitat Autònoma de Barcelona

Disseny de la portada i maquetació: Lucas Wainer

3	Presentació
4	Part 1. Marc teòric: introducció als conflictes armats, la pandèmia, la perspectiva de gènere i la interrelació mútua.
4	1.1. Els conflictes armats
5	1.2. La dimensió de gènere en els conflictes armats
6	Què passa a les guerres des de la dimensió de gènere?
7	Les dones reaccionen activament a la guerra
7	1.3. Què succeeix quan s'entrecreuen pandèmia, guerres i desigualtat de gènere?
8	Les barreres a l'educació
8	L'increment de la violència de gènere
10	Part 2. Introducció a la metodologia de diàleg controvertit a l'aula.
10	2.1. Diàleg versus debat
12	2.2. Crear un context adequat per al diàleg
13	2.3. Valorar quin rol de facilitador es vol exercir
14	2.4. Prendre consciència dels propis biaixos
14	2.5. Metodologies
16	Part 3. Experiència didàctica: projecte “La Gran Guerra: conflictes armats, pandèmia i perspectiva de gènere”, fet per alumnat de 4t d'ESO de l'IES Ca n'Oriac.
16	3.1. Resum
16	3.2. Objectius
16	3.3. Encaix curricular
17	3.4. Procés desenvolupat i activitats realitzades
22	3.5. Avaluació
23	3.6. Projecció social i difusió del que hem après
24	3.7. Valoració. Punts forts i punts febles
25	3.8. Orientacions i recomanacions per dur a terme la pràctica
26	Part 4: Recursos addicionals per al professorat
29	Part 5: Bibliografia

Presentació

A vegades les persones ens trobem en situacions extraordinàries i complicades, situacions que hem d'abordar tot i la inseguretat que ens provoquen, i ho hem de saber fer de forma pacífica, tan individualment com col·lectivament. Darrerament a Catalunya -i arreu- hem viscut una pandèmia, alhora, el masclisme, tot i haver avançat notablement en la lluita feminista, segueix provocant desigualtats entre persones per raó de gènere. Hi ha territoris del món on a més a més del masclisme es pateixen conflictes armats. Quan aquests diversos factors se sumen, les dificultats i el repte de superar-los encara són més grans.

Educar per a la pau en aquest context demana, entre d'altres continguts, tractar el concepte d'interdependència entre persones, i d'aquestes amb l'entorn, així com desenvolupar competències clau per conviure pacíficament, el que requereix cooperació, corresponsabilitat i pensament crític, o reflexionar sobre la seguretat i com tenir-ne cura sense utilitzar la violència en contextos difícils. Per respondre a aquest repte plantegem aquesta guia des de dues mirades: treballar continguts referents a la pandèmia, els conflictes armats, la dimensió de gènere i la interrelació entre ells. I introduir eines metodològiques, a través de la didàctica, per educar en com abordar temes socialment controvertits.

Aquesta guia sorgeix de la voluntat de l'**Escola de Cultura de Pau de la UAB** (ECP) d'acompanyar al professorat i els centres compromesos amb l'educació per a la pau a fer projectes innovadors que puguin ser exemple per a altres centres i col·legues. Hi trobareu tres apartats:

1. Una introducció als continguts teòrics clau sobre la interrelació entre conflictes armats, pandèmia i dimensió de gènere.
2. Una introducció a la metodologia de diàleg controvertit a l'aula com a estratègia educativa per gestionar la discrepància i fomentar el pensament crític.
3. La descripció d'una experiència didàctica que recull l'experiència de l'IES Ca n'Oriac (Sabadell) impulsant el projecte "La Gran Guerra" amb l'alumnat dels dos grups de 4t d'ESO (curs 2021-2022).

La guia s'acompanya del vídeo **Conflictes armats i dimensió de gènere en temps de pandèmia** com a material complementari.

Aquesta guia s'elabora en col·laboració amb l'IES Ca n'Oriac, en el marc del projecte "Enfortim el pensament crític en temps de pandèmia, construïm cultura de pau", amb el suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya. Agraïm a la Mireia Mas Giménez, professora de ciències socials i membre del grup de treball de professorat Amix Crítix la seva col·laboració i entusiasme.

CONFLICTES ARMATS I DIMENSIÓ DE GÈNERE EN TEMPS DE PANDÈMIA

Material de suport de referència: vídeo “[Conflictes armats i dimensió de gènere en temps de pandèmia](#)”

Part 1. Marc teòric:

Introducció als conflictes armats, la pandèmia, la perspectiva de gènere i la interrelació mútua.

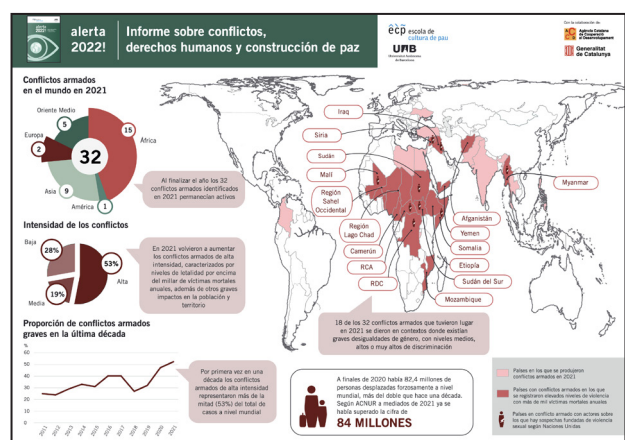
Segons el context i condicions en que vivim les persones, situacions extraordinàries i imprevistes com la pandèmia de la COVID-19 tenen impactes més o menys greus. Volem aprofitar aquesta experiència, compartida per tota la humanitat, com a recurs per educar per la justícia global. Abordem aquesta pandèmia amb dues condicions més: l'existència o no de conflicte armat i la dimensió de gènere. Aclarim aquests conceptes.

1.1. Els conflictes armats

De què parlem quan parlem de conflicte armat? Els conflictes armats (popularment anomenats guerres) són conflictes entre grups armats que utilitzen la violència per intentar aconseguir objectius en disputa entre ells (com a control del poder polític, disputes al voltant del grau d'autonomia d'un territori, control dels recursos

naturals d'una zona, entre d'altres) i causen un greu dany a la població i al territori¹.

Figura 1. Infografia sobre els conflictes armats de 2021

Font: Escola de Cultura de Pau, *Alerta 2022! Informe sobre conflictes, drets humans i construcció de pau*, Barcelona: Icaria 2022.

1. Hi ha diferents definicions sobre què és un conflicte armat. Centres com l'Escola de Cultura de Pau de la UAB (ECP) o el Programa de Dades sobre Conflictes (UCDP) de la Universitat d'Uppsala tenen definicions pròpies. Pots consultar la definició de l'ECP al resum executiu del seu [anuari Alerta](#), i la del UCDP a l'[apartat de definicions del seu web](#).

Els conflictes armats causen morts i ferits, obliguen moltes persones a fugir de la violència deixant enrere les seves llars i vides, generen destrucció d'instal·lacions com ara mercats i comerços, centres de salut, escoles, vies de transport, fan malbé el medi ambient i el territori (amb contaminació de rius, destrucció de camps de cultiu o incendis, entre d'altres). Generen sovint escassetat d'aliments i medicines, a més d'incrementar-se'n enormement el preu. En conjunt, els conflictes armats deterioren greument les condicions de vida de les persones, la seva salut física i mental, els seus vincles familiars i socials, i els seus mitjans de vida.

Quadre 1: Recursos complementaris sobre conflictes armats

- Vídeo (3' 48") **Conflictes armats el 2021** Resum de la situació global de conflictes armats al món. (ECP)
- Vídeo (4' 16") **Processos de pau el 2021** Resum dels avenços de pau durant el 2021, tot i la pandèmia. (ECP)
- Vídeo (9' 12") **Conflictes armats i desplaçament forçat en temps de pandèmia.** (ECP)
- Web **Educación bajo ataques 2020**, amb un vídeo (3' 37", subtítols en anglès) amb testimonis d'infants sobre els impactes que tenen els conflictes armats a les seves escoles (Colòmbia, RDC Congo, Ucraïna, Palestina, Síria, etc). També inclou aspectes de gènere (atacs contra nenes i dones).
- Dibuixos fets per infants en situació de guerra: **La Guerra Civil dels nens (catorze.cat)**
- Informe: Escola de Cultura de Pau. **Alerta 2022! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz.** Barcelona: Icaria, 2022.

1.2. La dimensió de gènere en els conflictes armats

I de què parlem quan parlem de "dimensió de gènere"? Al món dones i nenes així com adults, joves i infants LGTBI afronten desigualtats de

gènere en molts àmbits (educatiu, social, polític, econòmic), així com violència de gènere. Les societats construeixen i normalitzen "normes de gènere" sobre quins comportaments, actituds i àmbits d'acció són considerats adequats per a les persones adultes, joves i infants. Són normes socials que donen més valor, poder, accés a recursos i reconeixement als homes i a les esferes socialment assignades a ells. Menys salaris pel mateix treball, violència a l'àmbit domèstic contra les dones, desprotecció laboral de les dones treballadores de la llar i assumpció majoritària de les responsabilitats de cures i treball domèstic, són algunes de les formes de desigualtat i violència de gènere, entre moltes altres.

La forma concreta en què s'expressen aquestes normes de gènere pot variar amb el temps i ser diferent en cada país o cultura, però majoritàriament assignen més poder als homes. A més, s'entrecreuen amb altres eixos que generen desigualtat, com ara el racisme, la distribució desigual de recursos econòmics, o la discriminació per motius d'orientació sexual, identitat de gènere i expressió de gènere contra persones lesbianes, gais, trans i intersex, entre d'altres.

Factors com l'edat, el lloc de residència (àmbit urbà/rural) i la mobilitat física, entre molts altres, també s'entrecreuen amb les normes i desigualtats de gènere, per la qual cosa aquestes afecten de maneres diferents segons els sectors de població. Per exemple, dones indígenes, gitanes, negres i migrades a diferents països denuncien la violència i discriminació racista que pateixen, compartida amb els seus companys homes, i que té també formes addicionals de desigualtat de gènere. Al llarg de la història, dones, noies joves i nenes de procedències diferents han qüestionat les normes de gènere i la desigual distribució del poder i s'han mobilitzat en defensa dels drets humans de les dones i per la igualtat de gènere aconseguint canvis a petita i gran escala. Destaquem que hi ha movilitzacions que s'han fet en aliança amb altres homes, nois joves i nens (estudiants, activistes i defensors de drets humans i mediambientals, entre d'altres), afectats també pel masclisme, tot i que des de la part del privilegi².

2. El masclisme ens dificulta a tots i totes avançar cap a la pau, tot i que els homes surtin beneficiats de les desigualtats que aquest genera, també els provoca impactes negatius (no mostrar-se emocionals ni vulnerables, usar codis violents, ser reclutats com soldats, etc.) i aquells que creuen profundament i treballen per la pau són conscients que cal superar-lo, implicant-se activament en la transformació de totes les desigualtats.

Què passa a les guerres des de la dimensió de gènere?

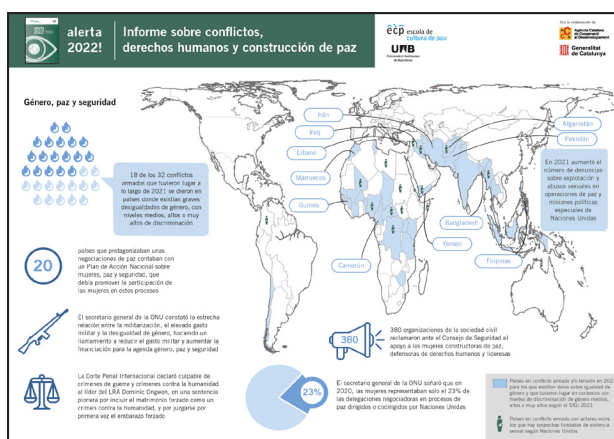
Els conflictes armats estan influïts per les normes de gènere i, alhora, les guerres incrementen profundament la desigualtat de gènere envers les dones i nenes. Per què? Una de les causes de les guerres és el militarisme, un enfocament que defensa i promou “resoldre” els conflictes sociopolítics amb les armes. A les guerres s’estén la cultura de la violència, de la dominació contra “l’altre”. A més, el militarisme està molt impregnat de normes de gènere que associen “ser homes” amb dominació i violència. A les guerres i als processos de militarització, tot allò associat amb la violència guanya terreny i poder. A més, la violència i la devastació de les guerres fa que, a qui ja patia prèviament desigualtats de poder i discriminació, li sigui més difícil accedir a recursos.

Les guerres tenen múltiples impactes de gènere. Entre altres, les dones poden veure incrementats els nivells de pobresa, les dificultats per accedir a mitjans de vida, a l’educació, a la salut, o per desplaçar-se soles pel territori en casos en que actors armats imposen restriccions, entre altres impactes, a causa de la destrucció que generen les guerres i de la desigualtat de gènere preexistent a totes les esferes. Degut als rols socials de cura de familiars que les societats sovint assignen a les dones, veuen augmentades les seves responsabilitats domèstiques i les dificultats per afrontar-les. A més, a la violència contra les dones i nenes que es dona en contextos sense conflicte armat (ex. violència domèstica), en les guerres s’afegeix la violència sexual i de gènere que molts actors armats (exèrcits, policia i grups armats) cometent contra elles com a arma de guerra planificada, és a dir, com a forma de dominació per aconseguir els seus objectius de guerra (ex. control d’un territori i dels seus recursos naturals, terroritzar la població, desmembrar el teixit social, etc.). A part, en el cas de la violència sexual i de gènere contra dones, joves, nenes i població LGTBI, és una expressió amplificada de la violència que ja afronten en temps de “pau” vinculada a les normes construïdes de gènere i a com el masclisme

normalitza la violència sexual i de gènere que atempta contra la integritat física i mental, així com l’autonomia sexual de les dones i persones LGTBI.

Respecte la violència sexual, a les guerres també es perpetra violència sexual contra homes, homes joves i nens en el marc de la cultura de la violència i les estratègies de guerra, tot i que a menor escala. Per altra banda, un altre impacte de gènere sobre els homes és el reclutament militar obligatori que es dona en diverses guerres. Tot i aquest mandat, molts homes i nois joves han rebutjat la cultura de la violència i haver de participar del militarisme pel fet de ser d’homes. Per exemple, milers d’homes joves de les repúbliques de la antiga Yugoslavia van negar-se a participar a les guerres dels Balcans i van fugir a altres països o es van amagar, entre altres estratègies³.

Figura 2. Infografia sobre gènere, conflictes i construcció de pau al 2021

Font: ECP, *Alerta 2022! Informe sobre conflictes, derechos humanos y construcción de paz*, Barcelona: Icaria 2022.

Quadre 2. Recursos complementaris sobre violència contra les dones en contextos de conflictes armats

- **Mapa Interactiu sobre violència contra escoles i universitats entre 2015 i 2019.** Consulta la categoria d’atacs específics contra nenes i dones (Mapa general: Categoria “**Atacs contra nenes i dones**”:
- Infografia “**La participació significativa de les dones consolida la pau**” (ONU Dones).

3. Per a més informació sobre objectors i desertors a les guerres dels Balcans, pots consultar, entre altres: War Resisters’ International, *Supporting Conscientious Objectors and Deserters in Times of War: an objector’s perspective*, 20 de novembre de 2015; ACNUR, *Situation of Draft Evaders/Deserters from Former Yugoslavia*, 1995; Assemblea Parlamentària del Consell d’Europa, *Report on deserters and draft resisters from the republics of the former Yugoslavia*, 10 de juny de 1994.

Les dones reaccionen activament a la guerra

Davant la visió tradicional que considera les dones com a víctimes indefenses o pacífiques per naturalesa, la realitat es mostra més complexa. Les dones adopten múltiples posicions i respostes en les guerres. En alguns països en guerra, hi ha dones que opten per sumar-se a forces militars combatents, siguin exèrcits o grups d'oposició. En molts altres casos, continuen formant part del gruix de la població civil (no combatent) que fuig de la violència o que tracta de sobreviure enmig d'aquesta. Al seu torn, moltes dones participen d'iniciatives que tracten de frenar la violència i donar resposta a les necessitats bàsiques de la població, com dones en iniciatives de mediació local (ex. a Síria i Iemen), dones que s'organitzen per cobrir necessitats humanitàries (ex. a Ucraïna), associacions de dones que busquen els seus familiars desapareguts (ex. Mares del Daguestan, a Rússia; Mares de Soacha, a Colòmbia), dones que s'organitzen per denunciar la violència sexual als conflictes i per donar-se suport en aquest àmbit reclamant veritat, justícia i reparació (organitzacions de dones de la República Democràtica del Congo, de Guatemala, de Colòmbia, entre altres), entre moltes altres. En molts països dones activistes i altres grups de població participen activament en promoure la prevenció de conflictes (ex. organitzacions d'arreu del món de la xarxa **Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict**).

Grups armats, governs i mediadors sovint exclouen les dones dels processos de pau, és a dir, dels espais de presa de decisió en què s'acorda la finalització de la violència armada i es posen les bases per al futur després de la guerra. Quan els processos de pau no són aprofitats per abordar el conjunt de violències -integrant en la negociació els col·lectius que les pateixen-, sovint, malgrat la fi de les guerres, continuen les desigualtats i algunes formes de violència, això és molt evident en el cas de la violència de gènere contra dones i nenes.

Quadre 3. Iniciatives de pau impulsades per dones

- **Dones de negre**
- **Women's international league for peace and freedom**

1.3. Què succeeix quan s'entrecreuen pandèmia, guerres i desigualtat de gènere?

La COVID-19 constitueix una crisi global amb impactes en tota la població del planeta i en tots els àmbits, incloent l'econòmic, de salut física i mental, l'educació o els drets humans, entre d'altres. Als països en guerra, durant la pandèmia, la major part de grups armats i exèrcits en conflicte han seguit fent servir la violència armada mentre, alhora, el context en què transcorren els conflictes ha empitjorat a causa de la pandèmia. Per als grups de població civil que ja abans de la COVID-19 es trobaven en situació de més desigualtat i vulnerabilitat, els impactes de la pandèmia s'han intensificat a causa de la desigualtat prèvia. Aquest és el cas de dones, nens i nenes i població LGTBI.

ONU Dones –l'organització de les Nacions Unides dedicada a promoure la igualtat de gènere i l'apoderament de les dones– ha assenyalat com en països en guerra la pandèmia ha fet augmentar els impactes negatius sobre les dones, tant en aspectes econòmics com de salut. També ha incrementat el treball de cures i la violència.

Veiem-ne dos exemples: les barreres a l'educació i l'increment de la violència de gènere.

Quadre 4. Recurs de suport sobre impactes de la pandèmia en les dones en països en conflicte armat

- Material de suport de referència: vídeo **Conflictes armats i dimensió de gènere en temps de pandèmia**.
- Vídeo **Hem d'aplanar la corba de la pandèmia a l'ombra** (ONU-dones, 2020)

Les barreres a l'educació

La guerra ja era un obstacle abans de la pandèmia per a l'accés a l'educació de nens i nenes. Per exemple, a Síria un de cada tres col·legis no es pot fer servir per a finalitats educatives, perquè estan destruïts, danyats o usats per grups armats (segons dades d'UNICEF de 2021). Les normes socials de gènere que restringeixen l'accés de les nenes i les joves a l'educació, així com la desigualtat socioeconòmica eren dos altres obstacles previs a la pandèmia⁴.

Amb la COVID-19 han augmentat els obstacles per a infants i joves en el seu conjunt, i de forma específica, per a nenes i joves. Els infants s'han vist afectats per escoles tancades durant mesos de pandèmia, per la continuació de la violència per part de grups armats (incloent-hi atacs contra o a prop de centres educatius, com a Síria, Burkina Faso, Ucraïna i Iemen, entre d'altres), desplaçament forçat de població per la violència, falta de mitjans tecnològics per continuar l'educació a distància, impactes socioeconòmics de la guerra i la pandèmia (pèrdua d'ingressos familiars)⁵.

En el cas de les nenes, el context de desigualtat de gènere afegeix obstacles durant la pandèmia, com un increment de responsabilitats de cures i treball domèstic a la llar, la bretxa digital de gènere, la prioritització de l'escolarització de fills més petits o pràctiques com matrimoni infantil de nenes fetes per familiars. El Fons Malala va estimar que 20 milions de nenes en edat d'educació secundària no tornaran a l'escola després de la pandèmia a tot el món⁶. En països com l'Afganistan, ONG com Human Rights Watch han alertat de l'augment d'obstacles que suposa la COVID-19 per a l'accés a l'educació de nenes i joves, situació que se suma al greu deteriorament dels drets a l'educació de les nenes i joves que ha suposat la presa del poder en el país per part de les milícies talibanes el 2021,

després de dècades de guerra⁷. Moltes activistes afganeses pels drets de les dones i les nenes han hagut de fugir del país o passar a la clandestinitat.

L'increment de la violència de gènere

D'altra banda, la pandèmia ha anat acompanyada d'un increment de la violència de gènere, específicament de la violència perpetrada per homes contra dones en l'àmbit domèstic. Nens i nenes a tot el món es veuen afectats també per aquesta violència masclista. A més, en el cas de països en conflicte, durant la pandèmia ha continuat la violència de gènere, incloent-hi violència sexual usada per grups armats i exèrcits. L'Iraq, Mali, Myanmar, República Centreafricana, República Democràtica del Congo, Síria, Somàlia, el Sudan, el Sudan del Sud i Nigèria són països en guerra en què l'ONU tenia fonamentades sospites que grups armats cometien violència sexual de forma sistemàtica⁸.

Figura 3: Infografia sobre l'impacte de la pandèmia en l'increment de violència domèstica.

Font: ONU Dones, Campanya “**La pandèmia en laombra**”.

Durant la pandèmia dones i joves activistes i organitzacions de dones de països en conflicte i tensió, alhora que han fet front a molts obstacles

4. Hadi, Muhannad i Ted Chaiban, “**After almost ten years of war in Syria, more than half of children continue to be deprived of education** Joint statement by Regional Humanitarian Coordinator for the Syria Crisis Muhannad Hadi and UNICEF Regional Director for the Middle East and North Africa Ted Chaiban”, UNICEF, 24 de gener de 2021.

5. Insecurity Insight, “**Attacks on schools in the context of the COVID-19 pandemic: January to May 2020**”, juliol de 2020, Ginebra, Suïssa: Insecurity Insight.

6. Malala Fund, “**Girls' education and COVID-19: What past shocks can teach us about mitigating the impact of pandemic**”, 6 d'abril de 2020.

7. Human Rights Watch, “**Gender Alert on Covid-19 Afghanistan**”, HRW, 14 d'octubre de 2020.

8. Secretari general de l'ONU, **Violencia sexual relacionada con los conflictos. Informe del secretario general, Consejo de Seguridad de Naciones Unidas**, S/2022/272, 29 de març de 2022.

(restriccions de moviment, crisi humanitària, amenaces o persecució, entre d'altres), també han continuat organitzant-se i denunciant les vulneracions dels drets humans, així com promovent iniciatives de pau i diàleg i reclamant participació en els processos de pau. Entre moltes altres, més de 90 organitzacions de dones de l'Iraq, Síria, Iemen, Líbia i Palestina van donar suport a la petició realitzada pel secretari general de l'ONU el 2020 d'un alto el foc global. També van reclamar als grups armats dels seus països unir-se a l'alto el foc i iniciar processos de diàleg per posar fi als conflictes armats en les respectives regions. Així mateix, durant la pandèmia molts

homes i nois joves continuen també mobilitzant-se contra la violència de gènere i en defensa dels drets humans de les dones i de tota la població, en aliança amb organitzacions de dones.

Quadre 5. **Recurs de suport sobre accions de joves activistes durant la pandèmia**

- **Web** amb Informació sobre què han fet durant la pandèmia Halima Mohamed a Kenya i Rodolfo Domínguez a Mèxic així com altres activistes i organitzacions de la Xarxa Internacional d'Acció de la Societat Civil (ICAN)

Part 2. Introducció a la metodologia de diàleg controvertit a l'aula.

Com hem dit a la presentació, educar per la pau i la justícia global passa per abordar temes socialment controvertits des del pensament crític i el diàleg. El Consell d'Europa defineix els temes controvertits com “els temes que fan sorgir emocions i sentiments intensos i divideixen a la societat”⁹.

Des d'una perspectiva d'educació per la pau, per prevenir violència social és interessant treballar per la cohesió social i la prevenció de la polarització i, per tant, cal aprofitar els temes controvertits i aprendre com abordar-los per fer-ne una oportunitat d'aprofundiment democràtic i recerca de solucions òptimes.

Observem que el tractament de temes controvertits a l'aula permet diversos objectius:

- Abordar-los educativament a l'aula quan sorgeixen de forma espontània plantejats per l'alumnat.
- Acompanyar infants i joves davant de conflictes i controvèrsies socials del món adult que els provoquen confusió i angoixa.
- Desenvolupar capacitats cognitives de pensament crític i socioemocionals de transformació de conflictes.
- Educar per a la ciutadania democràtica i la consciència global.
- Prevenir la polarització social i els extremismes violents. Quan promovem generar aprenentatge a partir de la confrontació no violenta d'opinions diverses, ajudem a trencar estereotips i a valorar la diferència.

Les controvèrsies, per la seva naturalesa, són una bona oportunitat per educar-se en la complexitat: posen en evidència la diversitat dins del propi grup i deixen clar que no hi ha una resposta única a un tema. Descobrir diferents mirades, concepcions i vivències emocionals entorn una mateixa temàtica, ens permet eixamplar el nostre punt de vista i prendre consciència d'opcions i arguments que no imaginàvem. És una oportunitat per aprofundir en la capacitat d'anàlisi, educar l'actitud d'acceptar l'error com a oportunitat, i la necessitat d'assumir el risc a l'hora d'escollir una o altra opció. També ens ajuda a descobrir que podem conviure amb persones que pensen i senten diferent de nosaltres. És a dir, els diàlegs sobre temes controvertits en l'àmbit educatiu permeten desenvolupar habilitats importants i necessàries per la resolució de conflictes i la cultura de pau.

2.1. Diàleg versus debat

Abordar temes controvertits sovint s'interpreta com fomentar el debat, i aquest s'associa a la capacitat retòrica i d'argumentació des de la cognició. Tanmateix, des de l'educació per la pau defensem que, més que al debat, les controvèrsies s'han de vincular al diàleg, pel que implica de consciència dels propis valors i de comprensió (cognitiva i emocional) dels valors de l'altra persona. Així, el que es busca no és només que l'alumnat sàpiga argumentar una opinió contrastada, sinó que sàpiga escoltar i ser empàtic. L'enfocament del diàleg

Taula 1. **Habilitats per tractar temes controvertits**

Habilitats socio-emocionals	Habilitats cognitives
• Respectar l'Altre • Gestionar les emocions de forma no violenta. • Empatitzar i escoltar activament. • Expressar-se de forma assertiva. • Coherència i compromís.	• Analitzar críticament la informació • Situar les percepcions (ser conscient dels propis biaixos i diferents punts de vista) • Tenir bona oratòria. • Saber conviure amb la complexitat i la tolerància a l'ambigüitat

Font: Barbeito i Caireta, 2018.

9. Consell d'Europa, (2015) **Vivir con la controversia. Cómo enseñar temas controvertidos mediante la Educación para la ciudadanía y los derechos humanos (EDC/HRE) Módulo de formación para el profesorado**. Estrasburg: Consell d'Europa, 2015, p.5

Figura 4. Infografia Debat vs diàleg

Taula 2. Diàleg versus debat

	Debat	Diàleg
Definició	Conversa o discussió entre dues persones o grups amb argumentacions diferents, sovint percebudes com a oposades, amb intenció de reafirmar el propi posicionament i convèncer l'altre.	Conversa o discussió entre dues persones o grups amb argumentacions diferents, reconeixent la legitimitat de les opinions de l'altre des de l'escolta, l'empatia i la predisposició a enriquir la meua opinió amb les aportacions d'aquest altre.
Objectiu	- Defensar una argumentació. - Mostrar que tenim raó. - Convèncer l'altre.	- Ampliar punts de vista. - Construir pensament. - Comprendre l'altre. - Tenir consciència de com ens afecta emocionalment el tema i l'abordatge que en fem.
Procés d'argumentació	- Es defensen els propis arguments amb convenciment, sobretot quan van associats a valors i creences profundes. - S'escolta l'altre posant l'atenció en aquells punts del discurs que permeten aportar argumentar en contra.	- Es reconeix que les "veritats" són parcials. - S'escolta l'altre amb voluntat de comprendre i de trobar punts en comú.
Actitud	Combativa i respectuosa	Col·laboradora i respectuosa
Competències dominants	L'argumentació	L'escolta i l'empatia
Estructura	Competitiva	Cooperativa
Conseqüència	El debat polaritza	El diàleg connecta i acosta

Font: Barbeito i Caireta, 2018.

posa l'èmfasi en que l'objectiu final d'un debat no hauria de ser saber quin bàndol ha aconseguit guanyar la discussió amb millors arguments, ni quin bàndol té més raó que l'altre, sinó que totes les persones participants expandeixin la seva visió sobre el tema abordat sense necessitat d'acabar compartint l'opinió amb ningú, i des de la comprensió cognitiva i la consciència emocional de com els afecta aquest tema. És per tots aquests raonaments que en aquesta guia optem per anomenar el tractament de controvèrsies a l'aula com a diàlegs controvertits.

Queda clar, doncs, que tractar temes controvertits és una oportunitat educativa valuosa, i que és important que el professorat es prepari per entomar aquests diàlegs. Hi ha diversos recursos que hi poden ajudar: crear un context adequat per al diàleg; valorar quin rol de facilitació vol exercir; prendre consciència dels propis biaixos o prevenir riscos. En el següents apartats presentem breument algunes orientacions que podreu trobar més desenvolupades en el material **Discrepància**

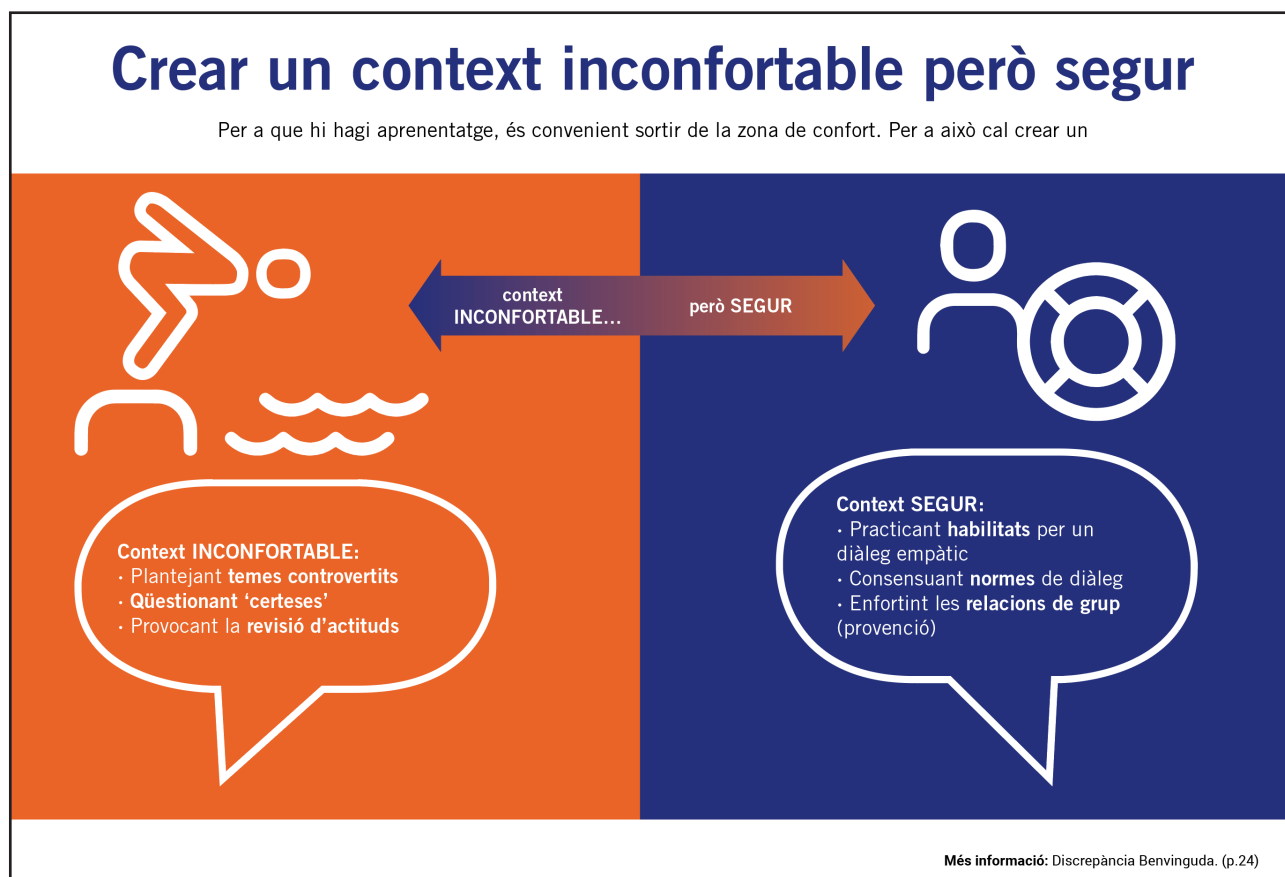
Benvinguda! Guia pedagògica per al diàleg controvertit a l'aula¹⁰.

2.2. Crear un context adequat per al diàleg

Iniciar el treball sobre temes controvertits no resulta fàcil. La controvèrsia pot implicar confrontació i tensió emocional en el grup, i si no hi ha costum d'abordar aquestes situacions de forma organitzada i educativa, pot generar molta inseguretat. Alhora, la teoria d'aprenentatge de Soliya planteja l'interès de crear un context d'aprenentatge inconfortable i alhora segur, ja que ens permet sortir de la nostra zona de confort i obrir-nos a nous aprenentatges desconeguts. El tractament de temes controvertits amb cura i preparació respon a aquest plantejament.

En conclusió, cal plantejar la introducció de temes controvertits a l'aula com un procés gradual d'aprenentatge, tant pel grup com pel professorat.

Figura 5. Context inconfortable però segur

Font: Barbeito i Caireta, 2018.

10. Barbeito, Cécile i Marina Caireta, Caireta, **Discrepància Benvinguda. Guia per al diàleg controvertit a l'aula**. Barcelona: UAB, 2018.

El repte és aconseguir crear un context on la confrontació sigui segura, constructiva i no violenta. Desenvolupem breument les tres estratègies per construir un entorn segur:

1. **Construir una relació de respecte i de cura** amb els companys i companyes de classe i que atengui activament la diversitat. Per això cal un treball continuat al llarg de tot el curs adreçat a construir activament relacions pacífiques, lliures de discriminació. Tres recursos: la Provenció¹¹, l'aprenentatge cooperatiu i la construcció d'una comunitat de recerca.
2. **Reforçar les habilitats necessàries per un diàleg empàtic** amb una seqüència didàctica d'introducció de la metodologia abans i durant el primer diàleg, el que permet construir un codi comú de conceptes, pautes i habilitats que ens facilita crear una estructura pacífica i segura on abordar futurs diàleg, espontanis o planificats en el currículum.

Quadre 6. Seqüència didàctica d'introducció de la metodologia de diàleg controvertit

Una seqüència d'activitats que assegurin un codi comú ha d'incloure:

- Aclarir conceptes com controvèrsia, diàleg, debat
- Cuidar la comunicació.
- Saber relativitzar percepcions.
- Reconèixer informació esbiaixada.
- La gestió d'emocions.

A la pàgina 27 de la guia **Discrepància Benvinguda! Guia pedagògica per al diàleg controvertit a l'aula** es proposa una seqüència didàctica possible. La guia ofereix 26 activitats que us poden ser útils.

3. **Consensuar normes de diàleg.** Elaborar-les abans del primer diàleg¹²
Un exemple de normes de diàleg pot ser:

Quadre 7. Exemple de normes de diàleg.

Normes consensuades per al diàleg respectuós i pacífic (4t ESO IE Ca n'Oriac, març 2022)

- Escoltem per comprendre i no per respondre.
- Parlem des del “jo-missatge” (jo imagino, jo interpreto, jo crec, jo opino...).
- Substituir “sí, però...” per “sí i...”
- Tothom té part de la veritat i ningú la té tota. La diversitat és benvinguda.
- Valorem més la nostra relació que tenir o no la raó.
- Aquest diàleg ens portarà a aprendre i créixer junts/es.

El procés de consens consisteix en: es fa una proposta de partida, es presenta al grup, si hi ha alguna proposta de modificació es valora. S'aplica la tècnica de consens CAC (Comprenc, Accepto, m'hi Comprometo). A mà alçada tothom mostra si ho ha comprès, si algú no alça la mà se li dóna la paraula per aclarir el que no entén. A mà alçada tothom mostra si ho accepta, si algú no ho pot acceptar es dialoga fins trobar un consens. Finalment a mà alçada es comprova si tothom s'hi compromet.

2.3. Valorar quin rol de facilitació es vol exercir

Des de l'educació per la pau partim que el professorat no pot ser ni ha de ser neutral perquè res és neutral. Aleshores quina posició ha de prendre a l'hora de facilitar un diàleg? Quin rol ha de prendre, en tant que persona moderadora per a fer pensar l'alumnat? Entre els diferents models que es pot seguir per facilitar el diàleg, n'identifiquem mitja dotzena que el professorat pot escollir segons els objectius que prioritzi i el moment¹³:

- **Model de “línia oficial”:** Dóna suport a les versions i als arguments de les autoritats

11. Per conèixer què és la provenció podeu consultar dos recursos: **L'escala de provenció. Guia pràctica per abordar el conflicte amb perspectiva de gènere a l'aula universitària** i **Banc de recursos d'educació per la pau, dinàmiques de provenció**.

12. Aconsellem, pel primer diàleg, agafar un tema que no generi molta tensió emocional.

13. Segons Stradling, 1984; citat a Consell d'Europa, 2015: 67-69.

públiques, d'acord amb el que diuen les lleis o les polítiques imperants.

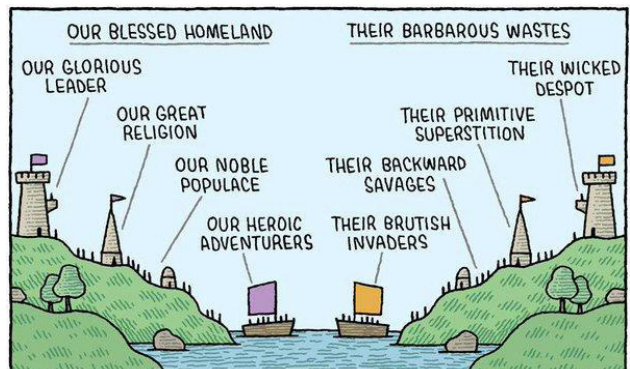
- **Model de “compromís manifestat”:** Expressa el propi posicionament sobre un tema, sovint amb l'objectiu de clarificar certs valors que es consideren innegociables¹⁴.
- **Model de la persona “aliada”:** Pren partit per un alumne/a (o per un grup d'alumnes), per tal de donar més veu a opinions minoritàries i/o de persones en situació de vulnerabilitat o discriminades en el grup-classe.
- **Model del “moderador/a imparcial”:** Actua exclusivament com a facilitació del debat, repartint torns de paraula, i assegurant-se que tothom hi intervé. No expressa les pròpies opinions.
- **Model “equilibrat” o “multiparcial”:** Aporta una gran varietat de punts de vista sobre un tema (presentant arguments, testimonis, notícies... de diferents opinions). No revela la seva opinió com a facilitador/a de la discussió¹⁵.
- **Model de l’“advocat/da del diable”:** Defensa conscient una posició diametralment oposada a l'expressada per l'alumnat, amb l'objectiu d'ajudar-lo a valorar els pros i contres d'aquest posicionament. És especialment útil quan un grup té una opinió molt majoritària.

2.4. Prendre consciència dels propis biaixos

La visió de la realitat que tenim com a persones està distorsionada per determinats biaixos cognitius. La cognició es pot definir com l'acció inconscient de les persones per a processar tota la informació que els arriba. Un biaix és una desviació, un posicionament, també inconscient, cap a alguna percepció determinada que no sembla ajustada a la realitat. Un biaix cognitiu, doncs, és una alteració inconscient en l'atenció, la memòria i el processament de la informació que comporta una percepció parcial i subjectiva de la realitat.

Aquests biaixos poden ser heurístics (biaix en les percepcions), emocionals (biaix degut als senti-

Figura 6. **Exemple del biaix de favoritisme intra-grupal, on exaltem allò que és nostre i jutgem negativament el mateix en l'enemic.**

Font: Tom Gauld. [La nostra pàtria beneïda: el nostre líder gloriós, la nostra gran religió, el nostre noble poble, els nostres heroics aventurers; Les seves bèsties bàrbares: el seu líder despòtic, la seva superstició primitiva, els seus salvatges endarrerits; els seus brutals invasors]

ments) o socials (biaix degut a la nostra pertinença grupal, al sentiment de pertinença i al rang).

Totes les persones tenim biaixos cognitius, en major o menor mesura. En general quan més fortes son les emocions associades a un tema, quan més intensament i amb menys consciència les sentim; quan més fort és el factor grupal; i quan més sentim qüestionades creences i valors fonamentals per nosaltres, més maximitzem els biaixos cognitius, a no ser que se'ns hagi educat en una forta sensibilitat i acceptació de la diversitat.

S'ha posat nom a centenars de biaixos cognitius¹⁶, pel que és ben difícil tenir-los tots en compte. N'hi ha, però, alguns que tenen molt a veure amb el diàleg sobre temes controvertits. Aquests son:

- com seleccionem la informació d'acord amb les nostres creences (biaix de confirmació),
- com les nostres opinions es deixen influir per les majories (efecte d'arrossegament i de fals consens),
- qui ens està parlant (biaix d'autoritat, biaix de devaluació reactiva),
- les explicacions que ens fem de perquè els altres pensen el que pensen o fan el que

14. En general es recomana que les preferències de la persona dinamitzadora s'expressin al final del debat, per a no influir excessivament sobre les manifestacions de l'alumnat, i exigeix un gran respecte per les opinions contràries a aquesta línia.

15. Alguns enfocaments com Soliya qualifiquen aquest mètode de “multiparcial”, entès com l'atenció a totes les visions del grup, a més d'altres punts de vista no presents en el grup però que permeten eixamplar la reflexió. És especialment adient quan l'opinió de la classe està molt polaritzada.

16. Veure per exemple la **categorització de biaixos cognitius de Buster Benson**, plasmada gràficament per John Manoogian III.

fan (favoritisme intragrupal, error d'atribució grupal, realisme naïf).

2.5. Metodologies

L'abordatge de temes controvertits s'ha practicat des de moltes diferents disciplines (filosofia, socials, STEM) i enfocaments (com a eina de l'educació per la ciutadania -Democràcia profunda-, eina de resolució de conflictes -Comunicació No

Violenta, Diàleg Nansen-, eines d'educació intercultural -Soliya-, etc.). La llarga trajectòria de moltes d'aquestes metodologies fan que contribueixin amb veritables aportacions i eines per abordar els temes controvertits, cadascuna des dels seus propis enfocaments. Algunes parteixen de polaritzar el grup (provocar la confrontació no violenta entre opinions discrepants en un espai de seguretat), altres de despolaritzar-lo (promouent l'escolta profunda i l'expressió de totes les veus en un ambient pausat i no confrontatiu). Conèixer-les ens pot ser útil.

Figura 7. Metodologies i dinàmiques per tractar temes controvertits

Font: Barbeito i Caireta, 2018.

Part 3: Experiència didàctica: projecte

“La Gran Guerra: conflictes armats, pandèmia i perspectiva de gènere”

Fet per alumnat de 4t d'ESO de l'IES Ca n'Oriac. (Sabadell, curs 2021-2022)

3.1. Resum

La Primera Guerra Mundial va ser un conflicte bèl·lic que va capgirar el món. A més a més, la Gran Guerra va coincidir amb una pandèmia mundial: la Grip Espanyola del 1918. Amb aquest projecte connectem els esdeveniments històrics amb l'actualitat: analitzarem els conflictes bèl·lics i els efectes d'una pandèmia mundial i les seves causes i conseqüències polítiques, socials i econòmiques, tenint en compte l'experiència diferenciada segons el gènere.

Per fer-ho primer ens acostem als conceptes de pandèmia i conflictes armats, així com a l'impacte en les persones d'uns i altres. A partir d'aquí ens proposem entrevistar a vuit dones que han viscut aquestes conseqüències en primera persona, algunes constructores de pau, altres treballadores sanitàries i altres veïnes del barri, com a manera d'indagar en la temàtica i alhora passar a l'acció fent-ne difusió amb l'objectiu de sensibilitzar i promoure la cultura de pau en l'entorn de l'alumnat.

Aquest projecte es realitza amb els dos grups de 4t ESO de l'Institut Ca n'Oriac (Sabadell) en l'àmbit de Socart, on es vinculen les ciències socials i l'art, impulsat per la professora de ciències socials.

3.2. Objectius

Els objectius que el professorat es planteja treballar amb aquest projecte són:

- Ubicar els fets històrics de forma cronològica.
- Fer recerca història mitjançant mètodes propis de les ciències socials.
- Entendre què són els conflictes bèl·lics: conseqüències polítiques, socials i econòmiques.
- Conèixer la Primera Guerra Mundial.

- Entendre què és la interdependència: parlar de problemàtiques globals i locals i posar la mirada en les persones i les relacions humanes.
- Reflexionar sobre quines conseqüències econòmiques i socials provoca una pandèmia.
- Analitzar la perspectiva de gènere en les ciències socials.
- Promoure el pensament crític de l'alumnat.
- Comunicar allò que investiguem perquè tingui projecció social.
- Treballar en equip (és a dir, fer treball cooperatiu i promoure la responsabilitat, l'autonomia i la gestió d'emocions).

3.3. Encaix curricular¹⁷

Aquest projecte el vinculem als àmbits de les ciències socials i lingüístic. Treballem les competències següents:

Dimensió històrica:

- **Competència 1.** Analitzar els canvis i les continuïtats dels fets o fenòmens històrics.
- **Competència 3.** Interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i accions actuals.
- **Competència 4.** Identificar i valorar la identitat individual i col·lectiva per comprendre la seva intervenció en la construcció de subjectes històrics per comprendre'n la causalitat històrica.

Dimensió geogràfica:

- **Competència 7.** Analitzar diferents models d'organització política, econòmica i territorial, i les desigualtats que generen, per valorar com afecten la vida de les persones i fer propostes d'actuació.

¹⁷. Projecte realitzat en el marc del currículum vigent el curs 2021-2022.

Dimensió ciutadana:

- **Competència 11.** Formar-se un criteri propi sobre problemes socials rellevants per desenvolupar un pensament crític.
- **Competència 13.** Pronunciar-se i comprometre's en la defensa de la justícia, la llibertat i la igualtat entre homes i dones.

Dimensió expressió escrita:

- **Competència 4.** Planificar l'escrit d'acord amb la situació comunicativa (receptor, intenció) i a partir de la generació d'idees i la seva organització.
- **Competència 5.** Escriure textos de tipologia diversa i en diferents formats i suports amb adequació, coherència, cohesió i correcció lingüística.

Dimensió comunicació oral:

- **Competència 9.** Emprar estratègies d'interacció oral d'acord amb la situació comunicativa per iniciar, mantenir i acabar el discurs.

Si analitzem el projecte des de la perspectiva del sis **vectors transversals** introduïts en el nou currículum (setembre 2022) aquest projecte respon a:

- **Promoció d'una ciutadania democràtica**, crítica i compromesa amb la consciència global. El projecte té per objectiu educar per a la pau i la relació respectuosa i equitativa entre gèneres a través d'indagar en els impactes de situacions difícils com son les guerres i les pandèmies, en el present i al llarg de la història.
- **Qualitat de l'educació lingüística:** en aquest projecte la comunicació té un pes molt important. el projecte es fonamenta en dos aspectes vinculats a la pràctica que l'alumnat ha de saber realitzar: 1) l'ús de pautes de comunicació no violenta i normes per al diàleg en la reflexió sobre temes socialment controvertits com la resposta a una pandèmia, la relació entre gèneres o la reacció violenta o no a situacions polítiques de crisis. 2) Preparar,

realitzar i difondre entrevistes a dones amb experiències vitals potents, per tant, han de fer un treball aprofundit d'ús de les llengües (català i castellà) perquè tan les entrevistes, com la seva difusió posterior, surti bé.

- **Enfocament competencial:** en aquest projecte hem buscat aconseguir un aprenentatge profund i amb sentit, vinculant l'alumnat a la realitat a través de les entrevistes a dones protagonistes. A partir de la recerca sobre el context, l'alumnat ha tingut el repte de fer i publicar entrevistes a dones referents, tant de la pròpia comunitat, com d'altres contextos (algunes d'elles provenen de contextos de conflicte armat). Aquesta tasca obliga l'alumnat a interrelacionar coneixements, mostrar destreses i responsabilitzar-se de tot el procés d'aprenentatge fins la difusió del producte final.
- **Perspectiva de gènere:** eix central del projecte.
- **Benestar emocional:** busquem, utilitzant la metodologia de promoure el diàleg sobre temes socialment controvertits a l'aula, promoure formes de relació des de la cura en moments de discrepància, cuidant així del benestar emocional, tan durant el projecte a l'aula, com practicant habilitats per conviure en la discrepància al llarg del curs.
- **Universalitat del currículum:** aquest projecte busca i aconsegueix ser un punt de partida per integrar eines i metodologies de diàleg controvertit a tot el centre, cosa que el farà més democràtic, crític i inclusiu.

Des de la perspectiva de **dimensions de l'Educació per la Justícia Global**¹⁸, aquest projecte tracta:

- Pau i noviolència
- Perspectiva feminista
- Relacions de poder, drets humans i governança

3.4. Procés desenvolupat i activitats realitzades

Aquest projecte l'hem realitzat al llarg d'11 sessions:

18. Per aprofundir en les dimensions i objectius de l'Educació per a la Justícia Global (EpJG) es recomana consultar el [recurs online de Lafefe.cat sobre EpJG](#), així com la guia "[Educar per a futurs alternatius. Guia d'Educació per a la Justícia Global](#)" de Lafefe.cat, de 2020.

Taula 1: Resum de sessions realitzades al llarg del projecte

Sessió	Activitats	Descripció
1	Antecedents i detonants WW1	- Presentació del projecte. - Creació d'un Padlet cooperatiu per investigar causes, conseqüències i protagonistes.
2	Gènere i conflictes armats	- Conèixer l'evolució dels conflictes armats al llarg del segle XX. - Comprendre l'impacte diferenciat dels conflictes armats en funció del gènere. - Problematitzar qüestions controvertides associades als conflictes armats i el gènere. - Practicar estratègies i habilitats per dialogar sobre temes controvertits.
3	Pandèmies: Grip Espanyola vs Covid 19	Investigació històrica i dimensió de gènere en els treballs de cures.
4 i 5	L'entrevista	Expertesa periodística: què és i com es fa una entrevista.
6 i 7	Elaboració de l'entrevista	- Enregistrament de l'entrevista a la ràdio del centre. - Els grups que no fan les entrevistes participen com a públic i han de formular preguntes al final de l'entrevista.
8	Revista digital	- Maquetació del web de les entrevistes de forma cooperativa. - Donar forma a l'entrevista: triar titular, redactar l'entradeta i editar el document d'àudio.
9 i 10	Benvinguda discrepància	- Conversa a classe sobre els temes controvertits que han sortit a les sessions anteriors a través de dinàmiques de conversa: - Cercle socràtic + passadís de la consciència.
11	Portfoli d'aprenentatge i celebració	Tancament i recull del que hem après en un cercle de conversa.

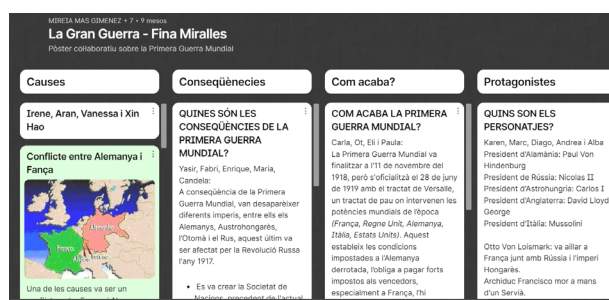
A continuació detallem breument el desenvolupament de les diverses sessions amb la intenció que serveixi d'orientació per qui el vulgui replicar a la seva aula.

Sessió 1: Introducció a la Primera Guerra Mundial

Comencem el **projecte** explicant què farem en les properes sessions: quins seran els objectius, els productes finals i l'avaluació d'aquesta unitat didàctica. És molt important que l'alumnat sigui conscient des de l'inici de la feina del que s'espera que faci.

Per tal de contextualitzar, arranquem investigant la Gran Guerra. Introduïm breument el context històric en format de classe magistral i els demanem que siguin ells i elles qui proposin les preguntes de recerca per tal de generar, de forma cooperativa,

Figura 7. Padlet cooperatiu

Font: IES Ca n'Oriac

un recurs documental que puguem fer servir com a material d'estudi individual per preparar la prova d'avaluació escrita sobre la Primera Guerra Mundial. Fem un Padlet cooperatiu per orientar la indagació i intentem que com a temes a investigar apareguin les causes, conseqüències i protagonistes de la guerra. Aquest material quedarà accessible per a l'alumnat.

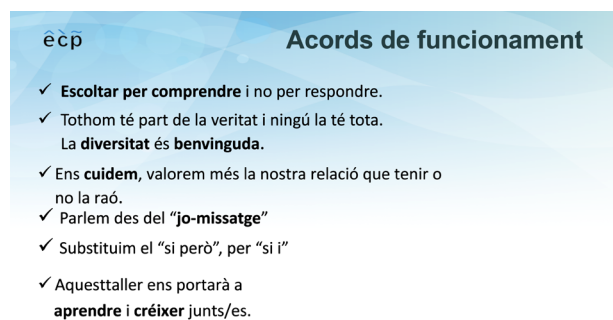
Sessió 2: Introducció a la dimensió de gènere en els conflictes armats

En aquesta sessió es fa una presentació i una sèrie de dinàmiques amb tot el grup per tal d'assolir els següents objectius:

- Conèixer l'evolució dels conflictes armats al llarg del segle XX.
- Sensibilitzar sobre l'impacte diferenciat dels conflictes armats en funció del gènere.
- Problematitzar qüestions controvertides associades als conflictes armats i el gènere.
- Practicar estratègies i habilitats per dialogar sobre temes controvertits.

S'inicia la sessió fent un acord inicial de normes per al diàleg. A través d'una exposició magistral breu amb suport d'una **presentació** i una rutina de pensament, l'alumnat reflexiona sobre l'evolució de les guerres al llarg del segle XX a partir d'obres d'art. Seguidament es projecta el vídeo **Conflictes armats i dimensió de gènere en temps de pandèmia** fa una dinàmica de **baròmetre de valors** per reflexionar sobre què sabem de com els conflictes armats afecten de forma diferent les persones des d'una dimensió de gènere.

Figura 8. Normes de diàleg pactades per a la sessió 1

Font: ECP

Sessió 3: La Grip Espanyola

En aquesta sessió l'objectiu és prendre consciència del context als anys posteriors a la Gran Guerra en què es va viure la pandèmia de la grip espanyola, relacionant la crisi econòmica de post-guerra sumada a una pandèmia mundial. A través del visionat dels dos vídeos **La grip espanyola: la**

mayor pandemia de la historia moderna i GRIPE ESPAÑOLA vs. CORONAVIRUS: ¿En qué se parecen estas LETALES PANDEMIAS? fem una conversa a classe sobre quines similituds i diferències trobem entre aquella pandèmia històrica que es va viure a principis del segle XX i la pandèmia del Covid 19, que l'alumnat ha viscut en primera persona.

Seguidament introduïm les preguntes:

- Quines han estat les tasques més importants durant la pandèmia?
- Què són les tasques de cures? Quin paper hi juguen les dones?
- Com ha afectat a les dones la pandèmia?

Mirem la notícia **"La crisi de la COVID-19 castiga la dona i amplia la bretxa de la pobresa"** (beteve.cat) sobre com les dones pateixen la pandèmia. I a través d'un cercle de conversa responem a les preguntes plantejades. Per tal de fer aquesta conversa recordem les normes que vam acordar a la sessió anterior (Figura 8).

Figura 9. Presentació per a l'alumnat dels vídeos i de la notícia

FONT: IES Ca n'Oriac

Sessió 4: el concepte de seguretat

L'objectiu de la quarta sessió és introduir els conceptes de seguretat tradicional militaritzada vs seguretat humana i observar com ens sentim davant d'aquests dos models.

Per començar, plantejem una pregunta al grup: **Què és per vosaltres la seguretat?** De forma individual l'alumnat anota a una pissarra virtual Jamboard tot allò que en pensa. Seguidament ho

compartim en gran grup a través d'una projecció a la pantalla gran.

Tot seguit, veiem dos vídeos que ens acosten al concepte de seguretat humana: **Diccionari Edupau-Seguretat humana** i **Nos defendemos de lo que no nos amenaza**. Demanem a l'alumnat que prengui apunts de tots dos vídeos mentre els miren. Aquests materials quedaran recollits en el material d'estudi per la prova escrita final.

Un cop vistos els vídeos, treballem a través de la dinàmica del **debat silenciós**. Posem 3 murals a l'aula amb 3 preguntes i han de respondre-les en un post-it de forma individual i silenciosa, i enganxar-les al mural corresponent a mesura que les van acabant.

- Com em sento quan sento parlar de seguretat nacional? Em queda a prop o lluny del meu dia a dia?
- Com em sento quan sento parlar de seguretat humana?
- Com em sento si sé que tinc les meves necessitats físiques, socials i emocionals cobertes?

Un cop acabat, analitzem les respostes i obrim una conversa curta sobre el tema per si algú vol afegir o matitzar alguna cosa.

Per finalitzar, tornem a obrir una nova pissarra virtual i tornem a respondre individualment què és per nosaltres la seguretat. Comparem col·lectivament les dues pissarres i valorem si hi ha hagut canvis.

Sessió 5 i 6: Preparem entrevistes a testimonis

L'objectiu d'aquestes sessions és preparar les entrevistes per a les testimonis amb qui treballarem.

En la primera sessió expliquem què és una entrevista periodística i com l'hem de preparar i fer. Parlem de la importància de contextualitzar bé la vida de la persona per poder fer bones preguntes que ens aportin informació rellevant. Per tal de fer això, presentem els perfils de les diferents dones a qui entrevistarem. Es reparteixen les protagonistes i els grups comencen a preparar l'entrevista.

En la segona sessió l'entrevista ha de quedar totalment acabada, amb els dubtes resolts sobre el context de la persona i amb les preguntes revisades per la professora.

Quadre 8. Recursos facilitats a l'alumnat per orientar sobre com fer una entrevista

- <https://www.report.cat/decaleg-bona-entrevista/>
- <https://sites.google.com/site/lenguapim/tipus-de-textos/l-entrevista>

Sessió 7 i 8: Realitzem les entrevistes

En aquestes sessions l'objectiu és fer els enregistraments de les entrevistes a les instal·lacions de la ràdio de l'institut.

Tot l'alumnat de quart participa de la conversa amb les dones testimonis i/o expertes en conflictes

Figura 9. Entrevista a Juliana Mateo, colombiana, periodista, vinculada laboralment a la Comissió de la Veritat de Colòmbia, alumne del Postgrau de Cultura de Pau de la UAB (gener 2022)

Font: ECP

Figura 10. Entrevista a Milena Montoya, colombiana, jurista, sindicalista, alumne del Postgrau de Cultura de Pau de la UAB (gener 2022)

Font: ECP

armats, pandèmia i gènere, ja sigui com a periodista o com a públic, per tal que tothom pugui compartir l'experiència i aprendre d'aquestes dones. Algunes entrevistes es fan presencials, altres virtuals (segons disponibilitat de les entrevistades). En les presencials, al final de l'entrevista es convida l'alumnat públic a fer preguntes.

Sessió 9: Editem les entrevistes

L'objectiu de la sessió és donar forma a la feina feta a les entrevistes per poder-ne fer difusió.

Maquetem la revista digital de la classe de forma cooperativa, on es podran consultar les entrevistes. A cada grup surt una persona per crear el web on publicar les entrevistes. La resta del grup es responsabilitza de preparar el titular, l'entradeta, i editar el document d'àudio.

Per tal de fer el web, podem utilitzar qualsevol eina digital de creació de pàgines web que l'alumnat pugui controlar fàcilment.

Sessió 10: recapitulació de continguts i diàleg

Conversem a classe sobre els temes controvertits que han sortit a les sessions anteriors fent dos **cercles socràtics** en paral·lel, amb l'objectiu de recapitular aquells temes que generen més controvèrsia al grup, vinculats al projecte, i de fer coavaluació sobre com utilitzem les habilitats per al diàleg¹⁹. L'alumnat disposa d'una **pauta d'observació** per al cercle socràtic.

Figura 11. **Pauta d'observació** per al Cercle Socràtic

Pauta d'observació		
Nom de la persona observada:		
Nom de la persona observadora:		
Tema de debat:		
Número d'intervencions: 0 - 1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 - 8 - 9 - 10 (per anotar)		
Comença actiu	He/ha	Encara no ho ha
1. Pregunta sobre el tema de debat		
2. Fa preguntes sobre el tema per tal de tenir informació més		
3. Justifica amb argumente el seu punt de vista		
4. Desenvolupa les idees de la resta del grup de forma racional		
5. Fa connexions i afegeix argumente de la resta del grup per a la creació d'un punt de vista		
6. Utilitza fórmules respectuoses amb les opinions i argumenta dels altres per poder desenvolupar argumente i conclusions		
7. Les notes interviuen tant o més que els notes		
Finalitza actiu	He/ha	Encara no ho ha
1. Respondeix en forma de paraula		
2. Respondeix atentament a qui està intervenint		
3. S'adona i respondeix per tal que una altra persona pugui intervenir		
4. Expressa confiança i desconfiança postulant		

Font: Mireia Mas

19. Objectiu d'aprenentatge del projecte.

20. En aquesta ocasió avaluem la Gran Guerra conjuntament amb continguts d'altres projectes, cosa que potser revisarem en propers cursos.

Figura 12. **Alumnat fent la dinàmica del cercle socràtic**

Font: Mireia Mas.

Sessió 11: Avaluació

Amb l'objectiu de complementar l'avaluació d'aprenentatges, fem una **prova escrita** individual del material i els coneixements treballats durant el projecte²⁰. Després d'haver treballat en grup la resta de sessions, és important també fer una feina més personal per veure que ha entès cada alumne/a i com ho sap expressar.

En la prova escrita hi ha una part inicial de treball individual i una segona part per a l'autocorrecció i millora del que cadascú ha escrit la primera vegada. Per tal de fer la part d'autocorrecció proposem que un cop acabada la prova, l'alumnat canviï de color de bolígraf i s'autocorregi amb l'ajuda d'apunts i/o Internet. Aquesta correcció els serveix per apujar la nota de la primera part. D'aquesta manera podem veure com s'ha expressat la primera vegada, però li donem l'oportunitat de corregir i aprendre dels errors inicials.

Sessió 12: Tancament

En la darrera sessió fem el tancament del projecte amb un cercle de conversa en el qual tothom ha de comentar en veu alta una cosa positiva que li

ha agradat del projecte i una altra de negativa que creu que es podria millorar. Amb aquest exercici final ens proposem tres objectius:

- En primer lloc pretenem que l'alumnat pugui valorar la feina feta i posar-hi una mirada crítica al treball realitzat. Al mateix temps, han de visualitzar i valorar un aprenentatge o experiència positiva que s'emporten del procés.
- En segon terme, més enllà del valor que l'alumnat pot treure d'aquesta reflexió, també serveix al professorat per detectar punts forts i febles del treball fet, i així poder millorar-lo per a futures vegades.

- I en tercer lloc i també molt important, sempre és positiu fer una activitat de tancament per celebrar col·lectivament la feina feta i concloure el projecte.

3.5. Avaluació

Per tal de valorar la feina i avaluar l'assoliment dels objectius d'aprenentatge, es preveu sumar el resultat de quatre productes més una prova escrita.

S'entrega a l'alumnat un document de bases d'orientació a l'inici del projecte (taula 2), per tal

Figura 13. Recull utilitzat per la docent a l'aula

Adjuntem el recull utilitzat a l'aula amb tot el **material de suport del professorat**. Font: Mireia Mas.

Taula 2. Instruments d'avaluació previstos i percentatge que representen en l'avaluació final

Kronos (eix cronològic)	10%
Padlet Gran Guerra	10%
Entrevista	30%
Prova escrita 1a Guerra Mundial i Dones, Guerra i pandèmia	20%
Revista digital	20%
Portfoli	10%

Font: IES Ca n'Oriac

Taula 3. Bases d'orientació sobre com s'avaluarà el projecte entregades a l'alumnat

Objectiu d'aprenentatge	Criteris d'avaluació
Ubicar les èpoques històriques de forma cronològica.	• Ser capaç d'organitzar en el temps les diferents èpoques o fets històrics. • Posar informació correcta i diferents recursos a la línia del temps.
Recerca històrica mitjançant mètodes propis de les ciències socials	• Recerca i ús correcte de les fonts. • Comparació i contrastació de les fonts. • Extracció de les informacions més importants i interessants per al tema escollit de recerca.
Elaboració de l'entrevista	• Comprensió del context i la vida de la persona entrevistada. • Redacció de preguntes coherents. • Correcta redacció. • Habilitats comunicatives en la conversa.
Comunicació de la feina feta	• Ser capaç d'explicar de forma entenedora la feina feta. • Fer un web entenedor. • Elaboració d'un portfoli personal on es doni resposta a què he après i com ho he après.
Treball en equip	• Planificar i organitzar la feina des de la coresponsabilitat. • Implicar-se en el treball de l'equip. • Saber donar opinions constructives i amables als companys/es de grup i als d'altres grups.

Font: IES Ca n'Oriac

que li serveixi de guia respecte a allò que es busca que aprengui amb aquest projecte, a allò que s'espera d'ell a l'hora de treballar, i en definitiva, a allò que se li avaluarà.

3.6. Projectió social i difusió del que hem après

En tot projecte d'educació per la pau busquem educar per a l'acció no violenta, d'una banda perquè la pau necessita construir-se amb acció conscient. De l'altra, perquè parlem de temes difícils i cal educar en que és possible contribuir per millorar la situació, per fer un món més pacífic, sinó és fàcil caure en la frustració, la desconexió de les problemàtiques socials i/o l'apatia acrítica. Cal anar en compte en evitar aquest risc.

En aquest projecte les accions es dirigeixen a tres objectius:

- Introduir canvis dins l'aula en la forma de comunicar-se i dialogar l'alumnat.
- Fer projectió social de la temàtica a partir de difondre dins i fora del centre allò que han après.
- Fer projectió social sobre educar en el diàleg estructurat sobre temes socialment controvertits dins l'aula entre el professorat de dins i fora del centre.

Les accions de projectió social realitzades són:

Difusió dins del centre

Es fa extensiu el projecte a tot l'equip docent en claustre el 06/07/2022. Es planteja en particular, l'interès d'incorporar la metodologia de diàleg en temes socialment controvertits de forma unificada a tot el centre. S'utilitza el següent **material de suport per a la presentació**.

Projectió social fora del centre

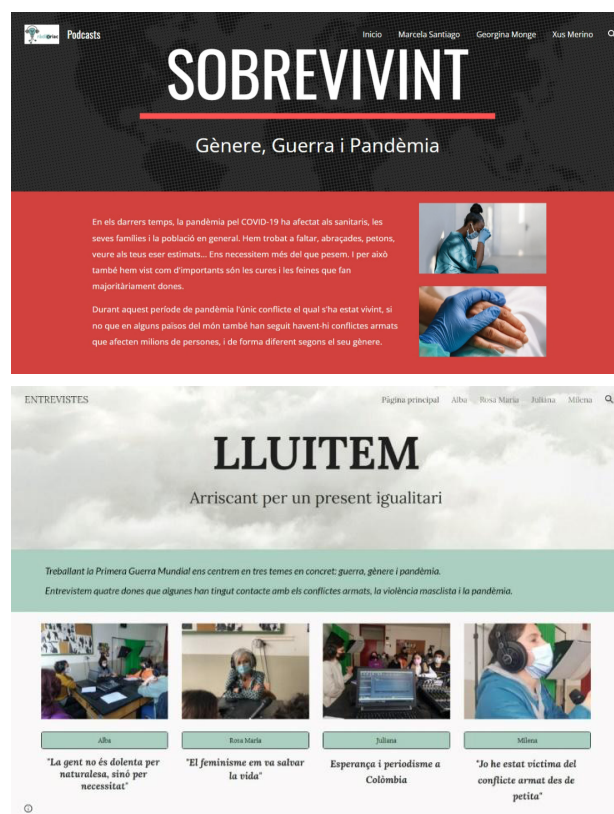
- L'alumnat edita dues webs on es recullen les entrevistes a les 8 dones testimoni amb qui han treballat. **Lluitem - Sobrevivint**

Figura 14. Presentació al professorat del claustre de l'Institut Ca n'Oriac (imatges 6 i 20)

Font: Mireia Mas i Marina Caireta.

Figura 15. Webs editades

Font: IES Ca n'Oriac

- Des del centre s'edita un **Fil de Twitter** explicant el projecte.
- Es participa en l'elaboració de materials audiovisuals de formació de professorat per al foment del diàleg sobre temes socialment controvertits i el pensament crític a l'aula.
 - **Controvèrsia a l'aula?**
 - **Pensament crític a l'aula**
 - **Documental**

3.7. Valoració. Punts forts i punts febles

En acabar el projecte fem una valoració profunda del seu plantejament i resultats per tal de treure'n aprenentatges i millorar-lo de cara a futures edicions. La resumim en aquest apartat.

Punts forts:

- Col·laborar conjuntament l'institut i l'ECP en definir i impulsar el projecte ha permès un treball interdisciplinari que ha enriquit la proposta. Contar amb un acompanyament personalitzat a la professora li ha aportat nous recursos i coneixements des de la pràctica de la seva aula que li facilita integrar-los i fer-ne transferència al centre.
- L'alumnat ha experimentat noves eines de conversa i ha practicat l'escolta activa amb dinàmiques noves per a ell. Pautes de conversa que el porten a construir una cultura de pau útil al seu dia a dia en el centre. El treball en oratòria també els aporta eines per a l'expressió oral.
- L'alumnat ha participat activament de les converses i les dinàmiques.

- Conèixer de primera mà experiències properes i llunyanes de dones protagonistes i expertes en conflictes armats o en treballs de cures. Conversar amb testimonis reals els ha facilitat empatitzar-hi i entendre millor les situacions, a més d'esdevenir molt amè i motivador per l'alumnat.
- Les entrevistes elaborades han estat molt riques, tant pel que fa al contingut, com per l'experiència que ha viscut l'alumnat en conèixer-les i entrevistar-les.
- Hem aconseguit que l'alumnat revisi i construeixi una mirada més crítica del concepte de seguretat i de pau.

Dificultats i aspectes a millorar:

- Les normes de conversa les hauríem de treballar de forma transversal i des de 1r d'ESO al centre. El fet de venir-los de nou ha provocat que els costés una mica utilitzar-les, tot i que les han valorat positivament.
- A la difusió del producte final se li hagués pogut treure més rendiment sumant-hi xarxes socials gestionades per l'alumnat. Tal i com es va organitzar el projecte no vam disposar del temps suficient per fer-ho i hagués sigut bo per millorar l'experiència.
- Estaria molt bé incloure un parell de sessions més per treballar què podem fer nosaltres per la construcció de pau local i global en el nostre dia a dia.
- Ha faltat analitzar més a fons discursos pacifistes a priori abans de fer les converses, entrevistes i debats. En l'imaginari de l'alumnat es justifiquen fàcilment arguments

Taula 4. Idees per contribuir a la pau

A nivell local (centre, barri, municipi)	A nivell global (país, mon)
. Aprofundir en conèixer i practicar la comunicació noviolenta. . Formar-se en habilitats i estratègies per abordar els conflictes personals i grupals de forma pacífica. . Conèixer i utilitzar els serveis de mediació municipals en cas de conflictes greus al centre o barri.	. Adherir-nos a campanyes pacifistes com #PacifiquemlesXarxesSocials, entre moltes d'altres. . Conèixer la feina de les entitats que treballen per la pau a Catalunya i arreu²¹.
. Podeu treure fins a 122 idees al llibre 122 acciones fáciles (y difíciles) para la paz (Cecile Barbeito, 2016)	

Font: ECP.

21. A Catalunya les podeu trobar a través de la Federació d'ONGs, Lafede.cat.

belicistes a l'hora de parlar de conflictes armats. Sovint justifiquen les agressions amb arguments sobre la seguretat i la necessitat de protecció. Analitzar i posar en valor arguments pacifistes els pot donar eines per ampliar el seu imaginari i la seva capacitat crítica.

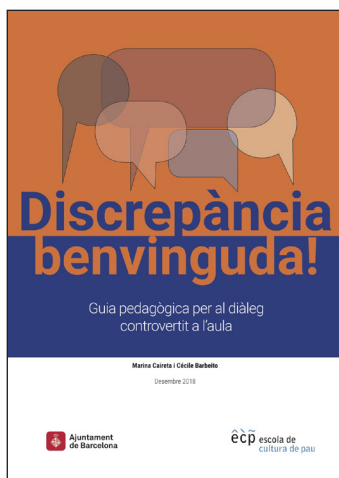
3.8. Orientacions i recomanacions per dur a terme la pràctica

Aquest projecte toca molts temes importants i s'hi podrien dedicar moltes sessions. Es podria pensar una sessió destinada exclusivament a parlar de com una pandèmia afecta diferent segons la identitat de gènere pel fet que les cures, tant professionals com domèstiques recauen més sobre les dones.

De cara a pensar en maneres d'ampliar el projecte, es podria treballar conjuntament amb l'àmbit o departament de llengües per tal de fer un projecte amb més sessions destinades a treballar aspectes periodístic, com ara triar un bon titular o fer una bona difusió de l'entrevista.

Una cosa que també faríem és indagar més en discursos pacifistes per ampliar la capacitat crítica de l'alumnat, equilibrant l'accés a arguments belicistes i pacifistes. També indagaríem en entitats i projectes que treballen per la pau amb qui l'alumnat pugui col·laborar per facilitar-li oportunitats d'acció per la pau. En aquest sentit, el projecte pot incorporar fàcilment una dimensió d'Aprenentatge-Servei.

Part 4: Recursos addicionals pel professorat

Barbeito, Cécile i Marina Caireta, *Discrepància Benvinguda. Guia per al diàleg controvertit a l'aula*. Barcelona: UAB, 2018.

Aquesta guia té per objectiu principal aportar eines al professorat per a animar-lo a dinamitzar diàlegs controvertits a l'aula. Neix de la necessitat de conviure en la diversitat de persones, col·lectius i punts de vista que conformen la societat catalana contemporània. Com a objectius específics, persegueix:

- Reflexionar sobre riscos i oportunitats d'educar en la controvèrsia.
- Aportar eines i activitats dissenyades per tractar temes controvertits des d'un context de seguretat i aprenentatge.
- Apoderar el professorat per treballar temes controvertits a l'aula.
- Adaptar metodologies i eines d'educació en la controvèrsia d'arreu al propi context.

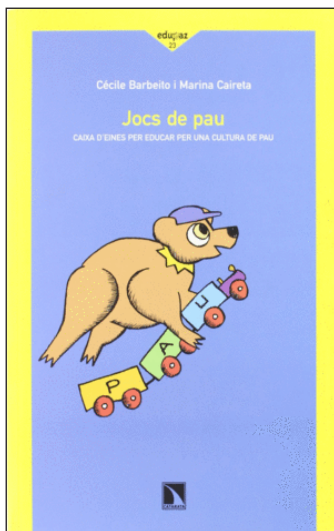
Barbeito, C.; Boada, E.; Caireta, M. (2021) *L'escala de provenció. Guia pràctica per abordar el conflicte amb perspectiva de gènere a l'aula universitària*. Barcelona: UAB, 2021.

L'Escala de Provenció, un recurs procedent de l'educació per la pau que, a través de 7 passos consecutius, facilita la creació d'un clima de convivència positiu i participatiu, alhora que prepara al grup i docents per a la transformació positiva del conflicte i la construcció de relacions saludables i de cura mútua. Útil per tots els nivells educatius.

Barbeito, Cécile. *122 acciones fáciles (y difíciles) para la paz*. Madrid: La Catarata, 2016

Aquest llibre explica la pau de manera senzilla i convida a l'acció. Parteix de cinquanta reptes concrets relacionats amb els conflictes armats i la pau -com la despesa militar i els exèrcits, els efectes de les armes, l'explotació de recursos naturals, les condicions mínimes per a la pau, l'educació per a la pau o el suport a activistes pacifistes. A cadascun d'aquests reptes proposa accions concretes, des de les més fàcils a altres de més complexes, per contribuir a resoldre'ls. A més, presenta persones i moviments pacifistes destacats, exemples d'èxits reals, informació i recursos per saber-ne més. Transmet una visió crítica de la violència i la pau a nivell internacional, però també en el dia a dia (a casa, a classe, al carrer).

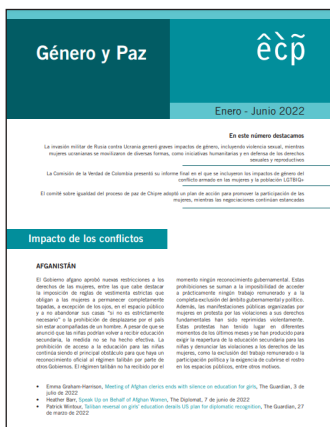
Barbeito, Cécile i Marina Caireta, *Jocs de pau. Caixa d'eines per educar vers una cultura de pau*. Madrid: La Catarata, 2008.

A través dels diversos capítols combinem orientacions pedagògiques, teoria i més de 50 activitats educatives sobre els principals temes que incideixen en una cultura de pau: des de l'anàlisi del mateix concepte de pau, als de conflicte o violència, passant per una immersió en els perquè d'una cultura de la violència tan estesa al llarg de la història, fins a centrar-nos en aquells elements que entenem que configuren una cultura de pau: l'educació per a la pau i la noviolència; la transformació de conflictes; el desenvolupament econòmic i sostenible; el respecte als drets humans, l'equitat entre dones i homes; la participació democràtica; la comprensió, tolerància i solidaritat; la informació i el periodisme de pau, i la pau i seguretat internacionals.

Escola de Cultura de Pau i Lliga dels Drets dels Pobles, **Unitats didàctiques sobre dones, pau i seguretat.**

UD1: Dones, Pau i Seguretat
■ Orientacions pedagògiques
■ Sessió 1: Conflictes armats al món i els seus impactes.
■ Sessió 2: Respostes, activisme, iniciatives de la població civil davant el conflicte
■ Sessió 3: Conversa amb una activista
■ Sessió 4: Violència. De què parlem?
■ Unitat didàctica completa

Unitats didàctiques del projecte “Fent pedagogia de l'Agenda de Dones, Pau i Seguretat a Catalunya”, finançat per l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Al web d'aquest projecte es recullen, a més de documentació divulgativa sobre l'Agenda Dones, Pau i Seguretat, dos unitats didàctiques, així com fitxes de com diversos centres educatius han aplicat la unitat didàctica, incloent l'**IES Sabadell** (4t ESO, 4 línies, 120 alumnes, unitat didàctica aplicada principalment en tutoria), l'**Escola Escaladei de Cerdanyola del Vallès** (4t ESO, 1 línia, 29 alumnes, unitat aplicada en Ètica) i l'**IES Ramon Casas i Carbó de Palau-solità i Plegamans** (4t ESO, 4t ESO, 4 línies, 120 alumnes, unitat aplicada dins àrea Ciències socials).

Escola de Cultura de Pau, **Gènere i Pau.**

Gènere i pau és una publicació que ofereix informació i anàlisi de l'agenda internacional sobre dones, pau i seguretat amb especial èmfasi en l'impacte de gènere dels conflictes armats i les iniciatives de construcció de pau liderades per dones o amb perspectiva de gènere.

Women's International League for Peace and Freedom, **Leveraging the SDGs for feminist peace**, WILPF, juliol de 2020..

Aquesta guia proporciona un marc per treballar els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) des d'una perspectiva feminista de pau. Està dissenyat per ajudar els activistes a aprofitar els ODS per a la prevenció de conflictes i la seguretat humana, treballant amb governs i altres persones de la societat civil. (en anglès).

[illegible]

<https://biocomsc.upc.edu/en/covid-19/files/Exposicio.pdf>

Part 5: Bibliografia

Barbeito, Cécile i Marina Caireta, Caireta, *Discrepància Benvinguda. Guia per al diàleg controvertit a l'aula*. Barcelona: UAB, 2018.

Consell d'Europa, *Vivir con la controversia. Cómo enseñar temas controvertidos mediante la Educación para la ciudadanía y los derechos humanos (EDC/HRE) Módulo de formación para el profesorado*. Estrasburg: Consell d'Europa, 2015.

Escola de Cultura de Pau, *Alerta 2022! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*, Barcelona: Icaria, 2022.

Lafede.cat, *Què és l'educació per a la justícia global?*, 10 de novembre de 2022.

Lafede.cat, *Educar per a futurs alternatius. Guia d'Educació per a la Justícia Global*, 2020.

Hadi, Muhannad i Ted Chaiban, *"After almost ten years of war in Syria, more than half of children continue to be deprived of education Joint statement by Regional Humanitarian Coordinator for the Syria Crisis Muhannad Hadi and UNICEF Regional Director for the Middle East and North Africa Ted Chaiban"*, UNICEF, 24 de gener de 2021.

Human Rights Watch, *"Gender Alert on Covid-19 Afghanistan"*, HRW, 14 d'octubre de 2020.

Insecurity Insight, *"Attacks on schools in the context of the COVID-19 pandemic: January to May 2020"*, Ginebra, Suïssa: Insecurity Insight, juliol de 2020

Malala Fund, *"Girls' education and COVID-19: What past shocks can teach us about mitigating the impact of pandemic"*, 6 d'abril de 2020.

ONU Dones, Campanya *"La pandemia en la sombra"*.

Secretari general de l'ONU, *Violencia sexual relacionada con los conflictos. Informe del secretario general*, Consell de Seguretat de Nacions Unides, S/2022/272, 29 de març de 2022.

Aquesta publicació està subjecta a una llicència de Creative Commons. Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix l'opinió de l'ACCD ni de la Generalitat de Catalunya.

ecp escola de
cultura de pau

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Escola de Cultura de Pau
Parc de Recerca, Edifici MRA,
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Espanya)
+34 93 586 88 42
pr.conflictes.escolapau@uab.cat
escolapau.uab.cat
@escolapau
EscolaPau

Amb el suport:

ACCD Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

**Generalitat
de Catalunya**